

Методичні аспекти духовно-естетичного виховання молоді засобами гончарного мистецтва у дитячих спеціалізованих художніх і мистецьких закладах освіти

Анотація. У статті обґрунтовано об'єктивну необхідність застосування засобів декоративно-ужиткового мистецтва у дитячих спеціалізованих художніх і мистецьких закладах освіти з метою духовно-естетичного виховання молоді; розкрито методичні можливості засобів гончарного мистецтва в духовно-естетичному вихованні молоді.

Ключові слова: декоративно-ужиткове мистецтво, гончарство, дитячі спеціалізовані художні і мистецькі заклади освіти, духовно-естетичне виховання.

Abstract. The article substantiates the objective necessity of using the means of decorative and applied art in children's specialized artistic and artistic educational institutions for the purpose of spiritual and aesthetic education of young people; methodical possibilities of tools of pottery art in spiritual and aesthetic education of youth are revealed.

Keywords: decorative and applied art, pottery, children's specialized artistic and artistic educational institutions, spiritual and aesthetic education.

Народне декоративно-ужиткове мистецтво набуло визнання в Україні та за кордоном. У нинішньому світі, коли активно відбуваються глобалізаційні процеси, які нівелюють особливості національних культур, саме через народну культуру, народну творчість, народне мистецтво народи світу є цікавими для чужоземців своєю самобутністю й несхожістю на інших [4, с. 96]. Народне декоративно-прикладне мистецтво, як основа автентичності та самобутності України, має відобразити потреби сучасного суспільства, формувати нові тенденції в цій та суміжних сферах, сприяти збагаченню культурного різноманіття, сприяти зближенню та взаєморозумінню між людьми [13, с. 67]. Тому в умовах сьогодення особливо актуальною є проблема відродження українських народних ремесел. Реалізація цього завдання значною мірою покладається на сучасну позашкільну освіту.

Саме заклад позашкільної освіти є тим соціальним інститутом, який вирішує завдання розвитку та виховання молоді. Нині спостерігається активний процес оновлення змісту освіти й удосконалення системи виховання молоді. Головною метою позашкільної освіти стає переосмислення, переорієнтація та вплив на формування високоморальної громадської позиції, національної свідомості, потягу до прекрасного, важливу роль у досягненні якої відіграє декоративно-ужиткове мистецтво. Оволодіння молоддю надбаннями народу підносять свідомість особистості на вищий щабель, наповнюють життя й діяльність високими громадськими цілями, сприяють її входженню у світ художньої культури та формують її національні почуття, створюють підґрунтя для її духовно-естетичного виховання.

У контексті духовно-естетичного виховання молоді «актуалізується роль і значення педагога, формування у нього етнокультурної компетентності, оскільки своєю професійною діяльністю він реалізує процес трансляції культури в суспільстві» [5, с. 290]. У сучасній системі педагогічної освіти естетичне виховання об'єктивно стає невід'ємною складовою всебічного розвитку здобувачів вищої освіти, найсуттєвішою характеристикою професійної підготовки яких постає цілеспрямоване формування естетичного ставлення до дійсності, що згодом втілюється в інтелектуальну та творчу діяльність викладача дитячих спеціалізованих художніх і мистецьких закладів освіти.

Одним із засобів духовно-естетичного виховання особистості є гончарне мистецтво, яке дисциплінує, привчає до створення естетичного, духовного,

культурного та освітньо-виховного середовища.

Низка видів декоративно-ужиткового мистецтва зародилася ще у первісному суспільстві. Розвиток ремесел з тих давніх часів здійснювався за сімейними традиціями, секрети майстерності передавалися в спадок від батька до сина, від покоління до покоління. За цей тривалий період загальна технологія виготовлення виробів мало змінилася. Як і в давнину, сучасні майстри повинні вміти добрати і підготувати до роботи потрібний матеріал, виготовити (зазвичай, на гончарному крузі) та остаточно обробити заготовку, випалити виріб. Поступово осередками конкретного ремесла ставали цілі населені пункти – селища, в яких зберігалися, розвивалися та продовжувалися в нових майстрах традиції минулого [10, с. 222].

Гончарні вироби є не тільки своєрідним літописом матеріальної культури, вони є носіями і національної культури, виражають духовність народу, його історію, традиції. Споконвічне намагання майстрів прикрасити навіть найпростіші глиняні вироби шляхом удосконалення форм, декорування, розпису поливами та фарбами перетворило кераміку в об'єкт художньої творчості.

Розширення діапазону духовних, естетичних і художніх потреб, упровадження національних традицій у спосіб життя молоді засобами гончарного мистецтва має спрямовуватися на розширення наукових знань, що розкривають роль цього виду мистецтва у формуванні духовної та естетичної культури здобувачів освіти; свідоме ставлення до естетичного світу; пізнання самого себе [10, с. 222].

Навчально-пізнавальна діяльність здобувачів освіти у галузі декоративно-ужиткового мистецтва, в цілому, та гончарного мистецтва, зокрема, має включати вивчення історії та духовно-культурних традицій рідного краю, оволодіння технікою рисунка і композиції, уміннями створювати орнаменти, розробляти і втілювати художні проекти в матеріалі тощо; організацію екскурсій до виставкових зал, на підприємства народних художніх промислів, подорожей історико-культурними місцями рідного краю, участь у традиційних народних святах, етнофестивалях, майстер-класах, практикумах для учнівської аудиторії тощо.

Щоб досягти цілей, спрямованих на формування духовного потенціалу здобувачів освіти, викладачі дитячих спеціалізованих художніх і мистецьких закладів освіти звертаються до традицій, принципів природо- та культуровідповідності.

Під час навчання гончарства використовується ручна праця, яка є основою процесу мислення; ключом до розуміння технічних засобів і використання їх у діяльності; формує базові практичні уміння, необхідність яких виявляється у виконанні щоденних дій; формує виховні цінності, що втілюються у характері людини; розвиває креативність. Вона уможливорює ґрунтовне ознайомлення з матеріалами, розвиває практичні вміння, створює умови для винахідливості й стимулює ініціативність, а це сприяє розвитку самостійної діяльності та мислення. Вона також є фундаментом і сутністю творчості [9, с. 70-71].

Особливість гончарства полягає в тому, що як матеріал для виготовлення своїх виробів воно використовує глину. Ручна праця з використанням глини як одного з основних матеріалів сприяє розвитку еластичності елементарних рухів і прийомів, які стають навичками; формуванню умінь проектувати, виконувати, а також контролювати й оцінювати; розвитку поміркованості у способах використання матеріалу й уяви, яка створює остаточні образи; розвитку простих робочих позитивних рис: сумлінності, працьовитості, витривалості, уміння долати різні труднощі; виробленню вміння пов'язувати явище з їхнім оточенням [9, с. 70-71].

Науковець Зубань В.М., розкриваючи роль гончарного мистецтва у формуванні духовного здоров'я учнівської молоді, зазначає, що під час виготовлення гончарного виробу у здобувачів освіти закладаються інтелектуальні уміння: пізнання можливостей матеріалу, основні вимоги художньої роботи з глиною, ліплення за уявою, з натури, кільцевим способом, композиція; а також практичні уміння: засвоюють прийоми роботи з глиною, розкачують, роблять кульки, циліндри, з яких, виконуючи найпростіші дії (натискання, розрізування, приплюскування), одержують

об'ємні зображення. Всі ці види розвивають в учнів окомір [1, с. 72].

Ліплення з натури упорядковує дитячу «стихійність», зосереджує увагу на поставленому завданні, дає змогу свідомо оволодіти навичками, вчить сприймати пластичні властивості предметів, розвиває відчуття форми, пропорцій, цілого й частини, формує вміння визначати найбільш характерне в натурі. Ліплення з пам'яті (іграшок, фігурок тварин та ін.) формує у здобувачів освіти ставлення до предмета, дає простір для фантазії, трактування та представлення виробу, пошуку власних композиційних елементів, сприяє розвитку зорової пам'яті. Композиція розвиває у здобувачів освіти творчу фантазію, вміння вибирати суттєве, здатність логічного мислення, спостережливості, усвідомлення, використовувати ігрові та побутові сюжети, казкові мотиви [1, с. 72].

Навчання молоді гончарства сприяє розвитку в неї інтересу до техніки й мистецтва, вихованню поваги до традицій українського народу, бережливого ставлення до рідної природи, позитивних якостей емоційно-вольової сфери (доброзичливе ставлення до людей, охайність і старанність у роботі).

Метою та основним змістом роботи зі здобувачами освіти на першому етапі навчання гончарства є мистецтво бачити світ. Вихованців слід спонукати до активних спостережень, розвивати цікавість і любов до довкілля, захоплення ним. Вони мають знайомитися з творами гончарства, іншими предметами народних ремесел; творити своє мистецтво в яскравих фарбах і гончарних композиціях. Вихованці мають ставити перед собою певні завдання та свідомо їх виконувати. Власне, це виховний процес розвитку здатності до самоорганізації, цілеспрямованої творчої трудової діяльності, який діти проходять у процесі гри, що є першорядною формою художнього пізнання світу та усвідомлення себе в ньому.

На наступному етапі вихованці мають отримати теоретичні знання, що є підґрунтям для формування практичних навичок володіння техніками та технологіями гончарства. Вони необхідні й достатні для того, щоб займатися гончарною справою на аматорському рівні (за зразками та з елементами самостійної творчості). Вихованці мають побачити всю глибину гончарного мистецтва, знайти свої улюблені художні техніки, спробувати себе в різних напрямках гончарної справи. Завдяки цьому учень зможе ставити перед собою складніші завдання, вирішувати їх, удосконалювати свою творчу діяльність. На цьому рівні здобувач освіти має відчути свою особистість, спробувати сили у ролі оцінювача, знавця. Це має неабияке значення у формуванні особистості учня: вихованні почуття самосвідомості, самоконтролю, відповідальності за себе та інших, потреби у самовдосконаленні.

Крайній етап навчання гончарної справи передбачає ознайомлення вихованців з визначними зразками керамічної культури; організацією промислового керамічного виробництва; вивчення технології індивідуальної та колективної творчості; участь у тематичних й авторських виставках, конкурсах. Заняття на цьому етапі підготовки сприяють формуванню творчої індивідуальності вихованців. У декоративно-ужитковій діяльності здобувачів освіти виявляється стійкий інтерес до глибокого вивчення натури та законів її відображення: форми, фактури, кольору; психологічного стану у своїх виробках. У пошуках засобів самоствердження вихованці мають вивчати і досліджувати нові методи й засоби керамічного ремесла, на основі нового знання виконувати самостійні художні твори в обраній техніці.

Духовно-естетичне виховання молоді засобами гончарного мистецтва зумовлене системою форм організації і проведення занять та їх змістовим наповненням. Так, на заняттях важливими є фрагментарне прослуховування народної музики, пісень, поезії, ознайомлення з традиційними звичаями, обрядами та святами, побутом. Водночас, вкрай необхідним є використання автентичного наочного матеріалу – глиняних виробів відомих народних майстрів. Важливо навчити вихованців проводити художньо-змістовий, морфологічний та знаково-семантичний аналіз цих виробів: виявляти органічні зв'язки з природою, традиціями й історією народу, зіставляти графіку візуальних знаків та їх лексичних позначень у народних назвах візерунків, досліджувати

еволюцію форм і стилістики в орнаментиці, спільні та відмінні риси в художній системі образів тощо. Особливої уваги слід надавати дискусійним питанням етнокультурного районування, типології та класифікації керамічних виробів. Такі дидактичні підходи сприяють розширенню уявлень вихованців про види та жанри народної творчості, цілісність і своєрідність, ансамблевисть декоративно-ужиткових виробів.

Художньо-трудова підготовка молоді у галузі гончарного мистецтва має здійснюватися на етапі формування знань: від вивчення загальних категорій, принципів цього виду народного мистецтва до пізнання часткових понять, форм, способів зображення та стилізації явищ, об'єктів навколишнього світу. Водночас, проходить різні стадії: від формування простих навичок і прийомів роботи з матеріалом та репродуктивної інтерпретації мотивів і сюжетів до складніших, творчих методів перевтілення форм, змісту, образів та ідей у готовий декоративно-ужитковий виріб.

Практичний етап оволодіння гончарним мистецтвом полягає в передачі вихованцям секретів технічної майстерності виконання декоративних технік, прийомів формотворення, закономірностей орнаментування, способів виявлення художніх образів та їх семантичного змісту, які несуть у собі життєстверджувальний характер, яскраву, розкуту, лаконічну мову, запозичену зі світу природи, у скарбниці фольклору, народних звичаях й обрядах. У сукупності ці особливості викликають у вихованців високі патріотичні почуття, оптимістичне ставлення до життя, плекають кращі риси національного характеру, формують людину-творця з високим рівнем художньої культури. Водночас викладачеві дитячих спеціалізованих художніх і мистецьких закладів освіти слід прискорювати підготовчі, формувальні, репродуктивні етапи навчання, якомога швидше залучаючи вихованців до творчої продуктивної діяльності з обов'язковим кінцевим результатом – проектуванням і виготовленням декоративно-ужиткових виробів за власним задумом. Розроблення художніх проектів декоративно-ужиткових керамічних виробів і втілення їх у матеріалі сприяють розвитку у вихованців нових якостей і, передовсім, – здатності творити й естетично змінювати навколишній світ.

Традиції народного мистецтва включають досвід єднання людини з природою. Ознайомлення підлітків з історією виникнення декоративно-ужиткового мистецтва; художньо-технологічними традиціями та досвідом самобутніх центрів, визначних майстрів народного мистецтва; становленням, розвитком і значущістю мистецтва в сучасному світі, що знайшло відображення в архівних матеріалах, численних дослідженнях етнографів, мистецтвознавців, науковців, педагогів, створює підґрунтя для їхнього етнокультурного виховання [8, с. 178]. Головною цінністю декоративно-ужиткового мистецтва є вплив на мислення особистості як інструмент пізнавальної діяльності, на комунікативні якості як шлях духовного й міжособистісного спілкування, на творчі здібності як основний засіб її самореалізації, на формування етнічної ідентичності як глибинної основи національної самосвідомості.

Основними передумовами духовно-естетичного виховання молоді засобами гончарного мистецтва є урахування регіональних і сімейних традицій, на основі яких передаються з покоління в покоління знання й уміння; максимальне використання досвіду майстрів гончарної справи; підготовка майбутніх педагогів, зокрема, викладачів дитячих спеціалізованих художніх і мистецьких закладів освіти, до реалізації освітнього процесу в позашкільних закладах освіти; дослідження етнографічних особливостей гончарства та розроблення на цій основі навчально-методичного забезпечення.

Потенційні можливості декоративно-ужиткового мистецтва в естетичному вихованні учнів безмежні. Перед викладачами дитячих спеціалізованих художніх і мистецьких закладів освіти стоїть першочергове завдання – створити умови максимального залучення вихованців до творчої діяльності, метою якої є формування гармонійного предметного середовища, що якнайповніше задовольняє матеріальні та духовні потреби людини.

Список використаних джерел:

1. Зубань В.М. Педагогічні умови формування духовного здоров'я учнівської молоді засобами гончарного мистецтва. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2012. Вип. XXX. С. 64-74.
2. Зузяк Т.П., Марущак О.В. Досвід визначних майстрів гончаротворення як передумова етнокультурного виховання студентської молоді. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми*: зб наук пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 186-191.
3. Зузяк Т.П., Марущак О.В., Шинін О.С., Савлук В.М. Інтегративна природа декоративно-ужиткового мистецтва як чинник збереження художніх традицій народних ремесел і промислів. *Perspectives of world science and education. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference*. CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2019. Pp. 172-180.
4. Кравченко Я. Димлене диво. *Пам'ятки України*. 1989. № 1. С. 96-102.
5. Красильникова І.В., Шимкова І.В., Андросович В.В., Довгань А.І., Членова Р.О. Етнокультурна освіта: понятійно-категорійний та змістовий аспекти. *Current challenges of science and education. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference*. MDPC Publishing. Berlin, Germany. 2024. Pp. 290-296.
6. Марущак О.В., Зузяк Т.П., Казьмірчук Н.С. Дослідження технології формування у майбутніх педагогів художньо-естетичної компетентності засобами декоративно-ужиткового мистецтва. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Умань, 2020. Вип. 1(3). Ч. 1. С. 103-111.
7. Марущак О.В., Магдич Я.І., Кашуба А.В. Методичні аспекти етнокультурного виховання учнів старшої школи засобами ДУМ. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 228-232.
8. Марущак О.В., Савчук І.В. Творчий поступ народного майстра гончарної справи О. Г. Луцишина як передумова етнокультурного виховання молоді. *Актуальні проблеми математики, інформатики, фізики і технологій*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. XV. С. 178-181.
9. Марущак О.В., Савчук І.В. Формування духовно-матеріальної культури учнів старшої школи засобами гончарства. *Наука, исследование, развитие. Педагогика / Science, research, development. Pedagogy*. (30.03.2018-31.03.2018). Warszawa. 2018. T.3. С. 69-72.
10. Марущак О.В., Савчук І.В., Бойчук С.О. Духовно-естетичне виховання учнів ЗНЗ засобами гончарного мистецтва. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 221-225.
11. Подолянчук С.В. Змістовне наповнення та особливості вивчення матеріалознавства під час підготовки бакалаврів декоративного мистецтва. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2020. Вип. 93. С. 111-116.
12. Подолянчук С.В. Особливості вивчення основ ергономіки та матеріалознавства при підготовці бакалаврів образотворчого та декоративного мистецтва. *Fundamental and applied research in the modern world. The 6th International scientific and practical conference (January 20-22, 2021)* BoScience Publisher, Boston, USA. 2021. Pp. 705-708.
13. Соловей В.В. Місце барської кераміки у гончарній спадщині України. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 48. Том 2. С. 66-71.
14. Соловей В.В., Зузяк Т.П., Марущак О.В. Українське народне мистецтво як засіб формування етнокультурної компетентності майбутніх фахівців декоративного

мистецтва. *Наука і техніка сьогодні* (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»). 2023. № 13(27) 2023. С. 625-638.